

Fasihi ya Kitaifa na Fasihi ya Kiswahili ni Dhana ileile?

Aldin K. Mutembei
Chuo Kikuu cha Dar es Salaam

1.0 Utangulizi

Fasihi ya Tanzania bado imo katika kuundwa. Katika jitihada hizi za kuiunda, kumetokea majina mbalimbali ambayo wengine wanadhani yanafafanua dhana ileile (S.K. Mlacha, 1995 a: 46-47). Wengine wameiundia istilahi kutegemeana na kile wanachotaka kusisitiza. Kwa mfano, imeitwa *Fasihi ya Kitanzania* mwandishi anaposisitiza zaidi Utanzania (P. Mlama, 1983 a:203). Aidha imeitwa pia *Fasihi ya Kiswahili*, na mwandishi ambaye kwake jambo la kusisitiza ni lugha ya Kiswahili (G. Ruhumbika, 1983:253-266). Lakini je, wataalamu hawa wote wanazungumzia dhana ileile? Kuwapo kwa majina tofauti katika kuelezea dhana moja, (kama ni dhana ileile), ni mojawapo ya mambo yanayoonyesha kuwa bado fasihi ya Kiswahili imo katika kuundwa. Hata hivyo fasihi ya Kiswahili si changa kiasi cha kukosa istilahi madhubuti. Kwa mtazamo wa makala haya, kumetokea kuchanganya njia za usambazaji fasihi na fasihi yenyewe. Jambo hili limesababisha kuundwa kwa istilahi mbalimbali na hivyo kupoteza mwelekeo wa mjadala wa fasihi lengwa. Kwa hakika mustakabali wa fasihi yoyote hutegemea sio tu uhai na maendeleo ya kijamii ya watu fulani, bali zaidi itikadi inayowaongoza watu hao kama jamii.

Katika makala haya tutaangalia kwanza, "mgogoro" katika ufafanuzi wa dhana ya fasihi ya Kiswahili. Tutaangalia jinsi ilivyofafanuliwa na wataalamu mbalimbali na udhaifu unaojitokeza katika fafanuzi hizo. Pili, makala yatatoa changamoto kwa kuonesha mtazamo mwingine wa fasihi. Tatu, makala yataonesha vigezo ambavyo vinaweza kutumika katika kuipambanua fasihi hii na nyinginezo. Mwisho hitimisho litagusia mambo mawili, la kwanza ni matatizo ya kifasihi yanayoweza kuletwa na kuwapo kwa istilahi mbalimbali za dhana ileile, na la pili ni athari zinazoweza kuletwa na mabadiliko ya kisiasa katika fasihi nchini Tanzania.

2.0 Kutokea kwa Fasihi

Hakuna fasihi inayoibuka hivihivi katika ombwe. Kila fasihi huwa ni zao halisi la jamii na huonesha uwepo wa jamii hiyo kijamii, kisiasa na hata kiuchumi. Unaweza kuona maendeleo ya sayansi na teknolojia kupitia katika fasihi. Unaweza kujua itikadi ya jamii fulani kupitia katika fasihi ya jamii hiyo.

Fasihi yaweza kutazamwa kuwa ni sanaa inayowakilisha maisha ya jamii au kikundi cha watu katika jamii hiyo kupitia lugha. Tunapofahamu fasihi ya kundi au jamii fulani ina maana kuwa tunafahamu kwa kiasi kikubwa mambo

yaliyoifanya jamii au kundi hilo kuwa kama lilivyo. Kwa mfano, kwa nini hakuna maendeleo fulani yanayotarajiwa; au hata kwa nini matatizo fulani yanatokea katika jamii ile (Taasisi ya Ukuzaji Mitaala, 1988:107). Fasihi hujishughulisha na taratibu za jumuiya. Hapa tunaweza kusema kama alivyosema mwanafasihi mmoja:-

Fasihi ni kazi ya sanaa inayochukuwa jukumu la kutudhihirishia na pengine kututulia hali zetu za kisiasa, kijamii na hata kiutamaduni kwa ujumla maelezo haya yanamaanisha kwamba maendeleo ya fasihi hayana budi kuzingatiwa kuambatana na mujibu wa maendeleo ya jumuiya yenyewe na utamaduni wake (C.W. Ryanga, 1985:162).

2.1 Fasihi ya Kiswahili au Fasihi ya Kitaifa?

Mulokozi (1996) anakubaliana na kina Syambo na Mazrui na anawanukuu wakisema:

"... hatuna budi kuichukulia fasihi ya Kiswahili kuwa ni ile iliyoandikwa kwa Kiswahili tu, iwapo inazungumzia utamaduni wa Kiswahili au utamaduni mwigineo. Maadamu fasihi hiyo imetumia lugha ya Kiswahili na imefuata mbinu za ufasaha wa lugha hiyo, basi, kwa tafsiri yetu, ni Fasihi ya Kiswahili (Syambo na Mazrui, 1992:ix).

Fasihi hii ina walakini ambao kama tukikubaliana nao tutakuwa tunapoteza maana ya fasihi kama tulivyoieleza awali. Aidha, ingawa Mulokozi anakubaliana na wataalamu hao, jambo hili linapingana na tafsiri yake mwenyewe kuhusu maana na fasihi pale anaposema:

Fasihi ni sanaa ya lugha yenye ubunifu inayotaribu kusawiri vipengele vya maisha, mahusiano na hisia za watu katika muktadha fulani (Mulokozi, kama iliyotangulia :4).

Kwa hakika huwezi kuitenganisha fasihi na maisha ya watu. Ili tuiangalie na kuiielewa Fasihi ya Kiswahili hatuna budi tuangalie jitihada za Tanzania katika kukua kwake kama taifa. Yaani kutoka katika utengano katika mawasiliano baina ya makabila zaidi ya mia moja na ishirini na kuwa na mawasiliano kama taifa moja kupitia lugha ya Kiswahili. Ni katika mantiki hii ndipo mwanafasihi mmoja alipoifafanua fasihi ya Kiswahili kuwa ni:-

(all literature which, expressed in Swahili, is intended for communication of content to a wider audience than the family, clan or ethnic group; composed by Swahili speaking people; first language speakers ... and second language speakers [N.M. Balisidya, 1987:17]).

fasihi yoyote ambayo imeelezwa katika Kiswahili ikiwa na lengo la kuwasilisha iyasemayo katika hadhira kubwa zaidi kuliko familia, koo au kabila fulani, na imeandikwa na wale wazungumzao Kiswahili, iwe ni lugha yao ya awali au ni lugha yao ya pili. (Tafsiri yangu)

Wazo la msisitizo hapa ni jinsi **lugha fulani** kupitia katika utungo fulani wa kifasihi inavyovuka mipaka ya familia, koo, na hata kabila na kuweza kuzungumzia mambo ya Taifa. Msisitizo hapa haupo katika utungo fulani wa fasihi. Umo katika lugha. Au tuseme umo katika njia ya uwasilishaji wa fasihi husika. Ni jambo ambalo halihitaji mjadala kuwa hakuna fasihi bila lugha. Hivyo kuisisitiza lugha katika kuifafanua fasihi ni kupoteza muda. Jambo linayoifanya fasihi kuwa fasihi sio lugha, kwa kuwa lugha ni jambo la lazima, bali ni yale yanavyosemwa; na namna yanavyosemwa. Kuisisitiza lugha ya Kiswahili katika fasihi ya Kiswahili ni marudio ambayo hayana maana. Ni kweli kuwa miongoni mwa lugha nyingi za Tanzania, lugha ya Kiswahili ndiyo iliyovuka mipaka hiyo, na leo inaweza kuzungumzia mambo ya kitaifa bila ya kung'ang'aniwa na familia, koo au kabila fulani. Hata hivyo, bado kuna watu wachache wanaoshikilia ung'ang'anizi huu (I.N. Shariff: 1988; T.Y. Sengo) lakini bila mafanikio wala mantiki ya kutosha. Leo hii Kiswahili chaitwa lugha ya Watanzania na lugha ya taifa la Tanzania. Ndiyo maana fasihi ya kitaifa inaelezwa kwa kupitia lugha ya Kiswahili. Hata hivyo kuna watu ambao hawaioni tofauti hii. Kwa mfano Mlacha anasema:

Fasihi ya Tanzania ni sehemu mojawapo ya utamaduni wa Mtanzania. Fasihi hii imeanza kusambazwa kwa kutumia lugha ya Taifa, Kiswahili ili iweze kuwafikia wazungumzaji wote wa Kiswahili (Taz. iliyotangulia: 46).

Hapa ameiita "Fasihi ya Tanzania". Lakini mahali pengine ameiita "Fasihi ya Kiswahili" anasema: "Nchi nyingi zimefanya hivyo kuhusiana na fasihi ya Kiswahili" (Uk.47). Kwa hiyo, Fasihi ya Tanzania na fasihi ya Kiswahili kwake ni sawasawa. Kama hivi ndivyo ina maana kuwa tunaweza kusema "kuna fasihi ya Tanzania katika Kenya", kwa maana ya "kuna fasihi ya Kiswahili katika Kenya". Lakini Kenya inayo fasihi yake, tofauti na ile ya Tanzania hata kama lugha ya uwasilishaji wa fasihi hiyo ni Kiswahili.

Jambo jingine ambalo wataalamu wenye mawazo kama hayo hawalioni ni kuwa, kama dhana hizi zitatumika moja badala ya nyingine, tutakuwa tunajaribu kutilia mkazo U-Tanzania, yaani Taifa moja(au Utaifa), na wakati huo huo tutakuwa hatuutendei haki Utaifa huo huo. Kwa mfano, kama fasihi katika lugha isiyo Kiswahili katika Tanzania itakuwa inazungumzia mambo ya kitaifa, haitachukuliwa kuwa ni fasihi ya Tanzania, kwa kuwa eti haikutumia Kiswahili. Je nyimbo za makabila zinazozungumzia mambo ya kitaifa, au ushairi kwa ujumla, ambao una maghani ya kabila fulani katika Tanzania, na umo katika lugha isiyo Kiswahili lakini unazungumzia mambo ya kitaifa utawekwa katika kundi

gani? Au kwa mfano nyimbo za Mwinamila, zinaimbwa kwa Kisukuma lakini zilizoongelea mambo kama vita dhidi ya Iddi Amini, njaa katika Tanzania, rushwa n.k. Je, hazimo katika fasihi ya kitaifa kwa vile tu, hazikuimbwa katika Kiswahili?

Kuna tena udhaifu mwingine unaoweza kuonwa katika mtazamo wa Balisidya (1987:2) kuhusu fasihi ya Kiswahili. Tukiangalia mtindo wa uandishi wa tamthilia kama walivyoandika kina E. Hussein (*Jogoo Kijijini na Ngao ya Jadi*) na P. Muhando (*Lina Ubani*) tunaona kuwa waandishi wote wawili wametumia mbinu za usimulizi kutoka katika makabila yao na kuchanganya na mbinu ya tamthilia za kimagharibi. Wakaandika kwa Kiswahili na kusimulia mambo yahasuyo Taifa zima. Ingawa pengine wamelazimika kutumia lugha ya makabila (taz. *Lina Ubani*). Vitabu hivi vinaitwa vya fasihi ya Kiswahili, ingawa mtindo vinaoutumia hauwezi kusemwa kuwa ni wa Kiswahili. Vitabu hivi vingeliitwa vya fasihi ya kitaifa kwa kuwa mbali na mtindo, mbali na lugha, vinaongelea mambo ya kitaifa.

Uwanja mwingine tunaoweza kuuangalia katika mjadala huu ni wa muziki wa jazi. Imetokea kuwa baadhi ya wanamuziki wanaimba nyimbo zao katika lugha za makabila, wakizungumzia mambo yanayoligusa taifa zima. Kwa mfano wimbo wa *Arawa* wa Sikinde Jazi. Wimbo huu unaimbwa katika lugha ya Kichaga. Ujumbe wake kuwa tusichague kazi na tuwe wafanya kazi bora una maana sana kwa Tanzania nzima na hasa wakati huu ambapo zoezi la kupunguza wafanyakazi linaendelea. Je, hautawekwa katika fasihi ya kitaifa kwa kuwa eti hauimbwi katika lugha ya Kiswahili? Pengine mfano wetu wa mwisho katika jambo hili ni wimbo wa Justin Kalikawe wa *Neyaka Omulio ensi* (Nchi inawaka moto). Wimbo huu unaimbwa katika lugha ya Kihaya. "Moto" (*Omulilo*) unaozungumziwa hapa ni UKIMWI, janga ambalo linaikumba nchi nzima na dunia nzima kwa wakati huu. Na kwa Kihaya "ensi" inaweza kuwa ni nchi au dunia. Ujumbe unaotolewa katika wimbo huu sio kwa familia, koo au kabila fulani mahsusi, bali kwa Watanzania wote. Je, wimbo huu si wimbo wa fasihi ya kitaifa kwa kuwa haukutumia Kiswahili? Nyimbo zote hizi, na tamthilia, na riwaya, zimeandikwa kwa njia ya kisanaa na kutokeza mtindo na muundo wa kufikirisha kifasihi. Lakini baadhi zinaitwa ni za fasihi ya Kiswahili na nyingine hazitwi hivyo.

Jambo ambalo pia linaleta mkanganyiko ni hili. Je, mkazo katika dhana ya fasihi uwekwe wapi? Uwekwe katika lugha au katika yasemwayo na namna ya usemaji? Kwa maana tukiwafuatilia kina Mulokozi, Syambo na Mazrui (*kama iliyotangulia*) tutaona kuwa hawa wanajali zaidi lugha ya uwasilishaji wa fasihi. Katika dondoo tulilolinukuu hapo juu, Syambo na Mazrui wanasema: "... *iwapo inazungumzia utamaduni wa Kiswahili au utamaduni mwingineo...*". Kwao, suala la utamaduni halipewi uzito kama sehemu muhimu ya dhana ya fasihi. Ingawa Mulokozi amekubaliana nao lakini vitabu vilivyo kwa lugha ya Kiswahili ameviweka katika kundi la fasihi kwa Kiswahili kwakuwa tu vimetafsiriwa kutoka katika lugha nyingine zisizo Kiswahili. Ina maana kuwa vinaongea fasihi

fulani kwa Kiswahili. Kwa nini? Kwa sababu, ingawa lugha yake sasa ni katika Kiswahili hatuwezi kuvikubali katika fasihi ya Kiswahili kwa maana mazingira yake, utamaduni wake na maisha yazungumziwayo kwa ujumla si ya Waswahili. Kwa hiyo, hata kama Mulokozi halisemi hili waziwazi ndivyo lilivyo.

3.0 Kuenea kwa Kiswahili na Kukua kwa Fasihi ya Kitaifa

Waarabu walipokuwa wanafanya biashara ya watumwa na pembe za ndovu, walikieneza Kiswahili kutoka pwani hadi bara. Baada yao Wamisionari nao walikieneza walipokuwa wanaeneza dini ya Kikristo ambayo waliifundisha kwa kutumia Kiswahili na lugha za kikabila. Kitabu cha kwanza cha sarufi ya Kiswahili (Kimvita) kiliandikwa na shirika la kimisionari la CMS (Mbunda, 1992:38-39). Baadaye walipofika Wajerumani walikieneza katika jamii kwa kupitia elimu ambayo ilitolewa kwa lugha hii, na pia kwa kupitia watawala ambao walikitumia katika kuendesha shughuli zao za kiutawala katika ofisi za serikali. Hivyo kufikia karibu katikati ya karne hii ya ishirini, Kiswahili kilikwishaatoka pwani, kwa watu wachache, na kuwafikia watu weng huko bara.

Kiswahili kikiendelea kwa kasi zaidi baada ya vita ya pili ya dunia Tanganyika ilipokuwa chini ya utawala wa Mwingereza. Askari waliorudi kutoka vitani waliimudu lugha hii na hivyo wakazidi kuieneza. Wafanyakazi waliozalisha mali kwenye mashamba na wale waliofanya kazi katika ofisi za serikali nao pia walikieneza sana Kiswahili. Hizi ni sababu chache za kiuchumi na kwa kiasi fulani sababu za kijamii. Kisiasa, chama cha TAA kilitamka rasmi kuwa Kiswahili kitakuwa chombo cha mawasiliano katika mikutano yake. Uamuzi huu ulitolewa rasmi katika mkutano wake mkuu mwaka 1946. Mwaka 1954 chama cha TANU kiliusisitiza uamuzi wa TAA na hivyo kukiendeleza Kiswahili. Katika hotuba za Chama, vikao vyake vya mkutano mkuu, kamati zake mbalimbali, kumbukumbu za mikutano yake na katika mawasiliano yote TANU ilikitumia Kiswahili. Kwa mfano, katika kumbukumbu za mkutano mkuu wa TANU tarehe 7, Julai, 1954 kifungu cha 13 iliamuliwa hivi:-

(It was also resolved that Swahili language should be an important language in schools. It should be taught and used in the lower schools as well as [in] the higher schools. [Legere, 1987:155]).

Pia ilikubaliwa kuwa lugha ya Kiswahili iwe ni lugha muhimu katika shule: inapashwa kufundishwa na kutumika katika elimu ya msingi na ile ya juu [*Tafsiri yangu*].

Mbali na kutumika shuleni, Kiswahili kilitumika katika vyombo vya mawasiliano kama vile magazeti. Magazeti hasa yale ya "Sauti ya TANU" na "Mwafrika" licha ya kutolewa kwa Kiswahili, yalikuwa na "lugha hai inayoendelea" Ukilinganisha na ile iliyokuwa katika gazeti la serikali la "Mambo leo" ambalo lilikuwa na "lugha kavu" (Legere, 1987:157).

Baada ya mwaka 1961 Kiswahili kilifanywa "lugha ya Taifa". Baadaye kampeni mbalimbali zilizohusu maslahi ya wananchi kwa ujumla zilitangazwa na kuenezwa katika lugha ya Kiswahili. Tangu Azimio la Arusha na siasa ya ujamaa na kujitegemea, kisomo cha watu wazima, kampeni za mtu ni afya, siasa ni kilimo, mpaka muungano wa TANU na ASP, na hata baada ya hapo mawasiliano yote yalifanywa na kuenezwa kwa Kiswahili. (Mbunda, 1992:25-48). Ni katika kuiangalia lugha ya Kiswahili ilivyokuwa ikikua na kuenea ndipo tunapoweza pia kuiangalia Fasihi ya Kitaifa.

Kwa hiyo tunaweza kusema kwa uhakika kuwa lugha ya Kiswahili imepiga hatua kubwa sana kutoka katika kufahamika kuwa ni lugha ya watu wachache walioishi pwani ya Afrika ya Mashariki, hadi kuwa ni lugha ya watu walio wengi; kwanza katika Tanzania, na halafu waishio Afrika ya mashariki na hata kuzungumzwa nje ya eneo hili. Imevuka mipaka ya ukabila na kutambaa ikawa lugha ya Taifa. Na leo hii ni miongoni mwa lugha zenye kukua kwa kasi na kupendwa katika mataifa mbalimbali duniani. (R.Ohly, 1977:119-128).

Baadhi ya sababu zilizofanya lugha ya Kiswahili ifanikiwe katika ujenzi wa fasihi ya kitaifa tumekwisha kuzieleza hapa juu. Tunaweza kuziweka katika makundi matatu: sababu za kisiasa, kijamii na kiuchumi. Ingawa si lengo la makala haya kuzijadili sababu hizo hapa, tutazieleza kwa ufupi tu tukizingatia hatua mbalimbali ambazo lugha ya Kiswahili imepitia katika kukua kwake. Kukua na kuenea kwa fasihi ya kitaifa mwanzoni kuliangaliwa kutokea katika fasihi ya Kiswahili na fasihi za makabila mengine. Tukianza na fasihi ya Kiswahili tunaona kuwa hii iliangukiwa kutokea katika ulimwengu wa Waarabu na mataifa mengine hasa yale yaliyokuwa na uhusiano wa kibiashara na watu wa mwambao wa Afrika ya mashariki. Na wengine wakaihusisha fasihi hii na dini ya Kiislamu nje ya Tanzania. Mtazamo tofauti katika fasihi hii ulianza katika miaka ya sitini na hasa mwanzoni mwa miaka ya sabini. Kwanza tukichunguza harakati zilizofanywa katika ushairi wa Kiswahili tunaona kuwa kulitokea mtazamo wa kisasa, ambapo Fasihi ya Kiswahili iliangukiwa kutoka katika Fasihi ya Kibantu (Balisidya 1987: 14). Na hapo Kiswahili kilikuwa kinajitahidi kujenga fasihi ya kitaifa.

Waandishi wengi walijitokeza katika vipindi mbalimbali na kuandika mambo yaliyoihusu jamii hii ya Tanzania na mabadiliko yake. Wengi waliandika kwa njia ya ushairi, riwaya na tamthilia. Katika vipindi mbalimbali, walionyesha tulipotoka, tulipo na wachache wakijaribu kwa njia ya kisanaa kueleza tunapokwenda, matatizo na mafanikio yetu. Hatuwezi kuwataja waandishi wote lakini hatuna budi kuwataja wale mashuhuri kama vile Shaaban Robert, Mohamed Said Abdulla, Saadan Kandoro, Kaluta Amri Abedi, Euphrase Kezilahabi n.k. Hatuwezi pia kutowataja viongozi wa nchi ambao kwa nafasi zao na vipaji vyao mbalimbali walikiendeleza Kiswahili huku wakisisitiza utaiifa. Hapa tutamtaja Rais wa Kwanza wa Tanzania, Mwalimu Nyerere. Katika mkutano mmojawapo wa Chama mikoani Nyerere alinukuliwa akisema:-

Yabidi kwanza ukabila uondolewe... maana yake hasa... ni kuwa makabila yote kuwa na imani na kujifikiria kama Watanganyika badala ya kujifikiria kama makabila mbalimbali (Legere, Taz. juu)

Kwa kukitumia Kiswahili waandishi hawa na viongozi wa siasa, walikuwa katika kuumba jamii au "jumua" moja kubwa izungumzayo lugha moja, kama asemavyo Balisidya:-

Swahili speaking community-a new ethnicity which encompasses the notion of the unity of several smaller ethnicities and is potent with social, political and economic national ideals. The expression of this larger ethnicity is Swahili, since this is the identity marker of the nationality.

Jamii ya wazungumzao Kiswahili ni kabila jipya ambalo linajumuisha wazo la umoja wa vikabila vidogovidogo vingi; vyenye msukumo wa kijamii, kisiasa na kiuchumi katika kuyafikia malengo ya taifa. Kabila hili kubwa linatazamwa kupitia katika Kiswahili kwa kuwa ndicho kitambulisho cha utaiifa [*Tafsiri yangu*], (Balisidya 1987: 16-17).

Ingawa hali hii ndivyo, sio sahihi kuiita fasihi ya kitaifa kuwa ni fasihi ya Kiswahili. Mtazamo huu hauna budi kuangaliwa kwa makini. Msisitizo ukiwekwa katika *lugha fulani* maalumu na kuacha lugha nyingine unaua uwezo na mchango wa lugha hizo katika kukua kwa taifa.

Baadhi ya wanafasihi kama aonavyo Balisidya hapa juu, wanaona kuwa nafasi ya makabila katika kuikuza fasihi ya kitaifa haipo. Hivyo kwa kusisitiza kwao Utanzania, wanaiona fasihi kama suala litakaloleta umoja wa kitaifa, ushirikiano na maendeleo ya Tanzania. Aidha wanaona kuwa kwa kuwa hakuna kabila moja maalumu la Waswahili, basi fasihi iitwe ya Kitanzania au ya Tanzania. Ikiwa ni utambulisho wa watu fulani mahsus. Na isiitwe fasihi ya Waswahili ambao hawapo kama kundi linalojipambanua miongoni mwa makundi mengine. Lakini je, jamii au jumua kama anavyoiona Balisidya ni jambo linalowezekana au ni ndoto? Na je, watu katika Tanzania wanajitambulisha zaidi kama "Watanzania" au kama kabila fulani katika Tanzania? Kwa vyovyote vile hatuna budi kuitazama upya dhana ya fasihi katika Tanzania, na tuamue kama tuiite fasihi ya Kiswahili au Fasihi ya kitaifa. Tunaweza kuangalia kukua kwa Fasihi ya Kitaifa vizuri zaidi tukiangalia maendeleo ya tanzu za fasihi, hasa fasihi andishi.

Katika miaka ya sabini, ushairi kama utanzu mmojawapo wa fasihi ya Kiswahili ulifikwa na mapinduzi. Mtazamo wa kimapokeo kuwa ushairi wa Kiswahili sharti uwe na vina, mizani na uweze kuimbika ulipingwa vikali na akina Kezilahabi (Kichomi:1974), Kahigi na Mulokozi (Malenga wa Bara:1976), tukitaja baadhi tu. Mtazamo mpya au wa kisasa unaonekana kuwa ni wa lazima (Ally Saleh,1990:84-93), na hatua hii ya kuwa na mashairi huru katika Fasihi ya Kiswahili inatazamwa kuwa ni "maendeleo na kukomaa" kwa Fasihi ya

Kiswahili, Said.A.M. Mtajuka, (1990:78-83). Leo mashairi huru yameenea pengi yakilandikwa kwa Kiswahili na kusawiri maisha ya Watanzania na hata nje ya Tanzania.

Katika riwaya, maendeleo mengi yamefikiwa. Toka riwaya zenye wahusika wasio sawiri maisha halisi, kama katika *Adili na nduguze*, kuendelea kufikia wahusika wanaobadilika na hata kuwa na wahusika wa kimapinduzi hasa katika riwaya za miaka ya sabini. Tunapata pia mabadiliko ya ndani ya wahusika tunaona maendeleo yao kisaikolojia kihisia kimigongano na kimapambano. Katika miaka ya themanini na tisini tunapata wahusika jumui au kilegioni (Madumulla,1987:66-69). Mabadiliko haya yote yanaonyesha jinsi ambavyo riwaya ya Kiswahili inavyokua na hivyo kuweza kusawiri mambo yanayoikabili Tanzania kama taifa.

Pia riwaya kama utanzu, wa Kiswahili unashuhudia utokeaji kwa wingi wa aina mbalimbali za riwaya. Mojawapo ya aina hizi ni riwaya pendwa za kipelelezi. Akionyesha wasiwasi juu ya nafasi yake katika kukuza Fasihi ya Kitaifa Kezilahabi anasema:-

Zinaweza kuzorotesha fikra za wananchi kuhusu mazingira yao na ukweli wa maisha waliyonayo; pia zaweza kufanya Fasihi ya Kiswahili ivie...(Kezilahabi.1985:37).

Kwa kusema hivi, Kezilahabi anaonyesha kuwa riwaya za kipelelezi zina udhaifu mwingi kifasihi, hazionyeshi ukweli wa maisha na mazingira halisi ya Mtanzania.

Mbali na riwaya za kipelelezi ambazo zina mambo mengi ya kuiga na wala hayamo katika jamii zetu, kuna pia riwaya ambazo zimetafsiriwa kutoka lugha nyingine na kuwa katika Kiswahili. Baadhi ya riwaya hizi zimetafsiriwa kufuatana na mazingira ya Mtanzania zikionyesha kwa kiwango kikubwa hali halisi ya Taifa. Hizi zinatoa mchango mkubwa katika maendeleo ya Fasihi ya Kitaifa. Mifano michache ya riwaya hizi ni kama vile "Mfalme Edipode" na "Julias Kaizari" (Ryanga, 1985:161-174).

Tamthilia kama utanzu mwingine wa fasihi umeshuhudia maendeleo na hasa kuanzia miaka ya sabini. Lakini ili tuelewe maendeleo yake, hatuna budi kuzungumzia dhana pana ya Sanaa za Maonyesho. Leo hii sanaa kama vile ngoma, majigambo, miviga n.k inawasilishwa si katika lugha za makabila husika tu bali zaidi katika Kiswahili na hivyo kufanya ujumbe uenee mahali pengi Tanzania; aidha maudhui yake sio yale yanayohusu kundi dogo tu bali matatizo, furaha, maendeleo na mambo yahasuyo jamii kubwa zaidi (Kiango,1973:88-97).

Kuhusu drama, kumekuwapo na maendeleo kutokea katika uigizaji wa kujifurahisha tu na wala usiohusu maisha ya Watanzania kama vile michezo ya akina Shakespeare, vichekesho n.k. (Mluma,1983 b:183-193), hadi drama zenye udhati na zinazosawiri maisha ya Watanzania. Kwa mfano vikundi kadha vimeanzishwa shuleni na vyuoni, ili kuuinua utanzu huu. Vitabu kama vile *Nguzo*

Mama, Jogoo Kijijini na Ngao ya Jadi, Mashetani, Ayubu, Pambo, Lina Ubani ni miongoni tu mwa matokeo ya maendeleo haya ya Fasihi ya Kitaifa upande wa tamthilia.

Maendeleo haya yote yalikuwenda sambamba na maendeleo ya Taifa kwa ujumla. Wakati Tanzania ikishikilia siasa ya Ujamaa na Kujitegemea, kazi za fasihi zilisawiri maisha ya Mtanzania katika mtazamo huohuo. Mambo kama: nini maana ya ujamaa, ujamaa vijijini, maadui wa ujamaa na ujenzi wa jamii mpya, ni mambo yaliyozunguka tanzu zote za Fasihi katika kipindi hicho. Lugha ya Kiswahili kwa wakati wote ilitumika kufikia lengo hili. Jambo la kujiuliza ni je, dhana ya "Fasihi ya kitaifa" imefanikiwa kwa kiasi gani? Na je, Utanzania tunaotaka kuujenga sasa ni upi?

4.0 Fasihi ya Kitaifa - Mtazamo Mwingine

Fasihi ya kitaifa haipaswi kuitwa fasihi ya Kiswahili. Kwa maana kwamba kwa kufanya hivyo tutakuwa tunazinyima nafasi lugha za makabila zisizungumzia mambo ya kitaifa. Aidha, tutakuwa hatukitendei haki Kiswahili chenyewe kwani, kukua kwa Kiswahili kunaendelezwa na kukua kwa lugha za makabila. Kutegemeana huku kati ya Kiswahili na lugha za makabila kunadhihirika tukitazama msamiati wa lugha moja katika nyingine. Tukiangalia kwa mfano, maneno ya lugha za makabila katika Kiswahili, tutaona kuwa yameingia kwa wingi leo kuliko ilivyokuwa katika miaka thelathini iliyopita. Halikadhalika, tukiangalia athari za Kiswahili katika lugha za makabila ya Tanzania, tutaona kuwa ni kubwa sana leo kuliko ilivyokuwa katika miaka thelathini iliyopita. Pengine wakati haujafika wa kuwa na Fasihi ya Kiswahili kwa maana ileile ya Fasihi ya Kitaifa.

Yafaa tuelewe kuwa utamaduni wa Mtanzania na utamaduni wa Mswahili ni dhana mbili zinazokaribiana sana lakini ni tafauti. Na dhana hizi mbili zimo katika mwendo zikielekeana. Na labda kuna mvutano baina yake. Na kadri siku zipitavyo ndivyo zinavyozidi kukaribiana zaidi na kuingiliana, huku utamaduni wa Mtanzania ukichukua sura pana zaidi na kuumeza utamaduni wa Mswahili ambao hata hivyo ndio unaoujenga huo utamaduni wa Mtanzania, utamaduni mpya unaotaka kuu dhana ya ukabila. Je, kwa kuzifanya lugha za makabila zivie na kisha kupotea kabisa, Kiswahili hakijichimbii shimo lake chenyewe ambapo chaweza kujikuta hakina mizizi tena? Na je, utamaduni mpya utatoka wapi kama vijitamaduni vya makabila vitakuwa vimefishwa? Haya ni maswali yanayohitaji majibu baada ya kufanywa utafiti wa kutosha.

Na hatimaye Mswahili na Mtanzania yatakuwa ni maneno mavili yanayozungumzia dhana ileile. Muda wa mwelekeo huu bado haujafika. Wala hata haupo katika umbali wa macho kwa wakati huu. Wakati wake ukifika tutaacha istilahi hizo mbili na kuzungumza "Kitanzania". Kama vile watu wazungumziao Kiingereza. Na leo ingawa Kiingereza kinaitwa lugha ya Waingereza, lugha hii imekwisha kutoka katika mamlaka na utawala wao peke

yao. Ndivyo kinavyokwenda Kiswahili. Si suala la "Mswahili" kwa maana ya kabila fulani la zamani. Jambo muhimu katika kuifafanua fasihi ya kitaifa ni maudhui yake na hadhira inayolengwa na maudhui hayo; na sio lugha inayotumika.

Marejeo

- Ally Saleh, (1990), "Mtindo wa Mashairi Huru-Maoni na Uandishi" katika *Lugha*, Vol. 4, Uppsala.
- Balisidya.N.M, "Adopted or adapted to Neo Swahili Oral Literature in Tanzania" katika *Kiswahili Vol. 54/1 na 54/2* (1987), TUKI, Dar es Salaam.
- Kezilahabi.E, "Riwaya za Upelelezi katika Fasihi ya Kiswahili" katika *Kiswahili Vol.45/2* (1975), TUKI, Dar es Salaam.
- Kiango.S.D, "Maendeleo ya Fasihi ya Kiswahili upande wa Michezo ya Kuigiza" katika *Kiswahili Vol.43/2*, (1973), TUKI, Dar es Salaam.
- Legere.K, "Kiswahili na lugha nyingine katika harakati za kudai Uhuru Tanganyika 1945-1961". katika *Kiswahili Vol. 54/1 na 54/2* (1987), TUKI, Dar es Salaam.
- Madumulla J.S, "Maendeleo ya wahusika katika Riwaya ya Kiswahili Tanzania".katika *Kiswahili Vol.54/1 na 54/2*. (1987), TUKI, Dar es Salaam.
- Mbunda. M; (1992), *Historia na Matumizi ya Kiswahili*, Educational Publishers and distributors Ltd., Dar es Salaam.
- Mlacha, S.A.K.(Mhr.) (1995), *Kiswahili na Vyombo vya Habari*, TUKI, Dar es Salaam.
- Mlama.P.O, "Utunzi wa Tamthiliya katika mazingira ya Tanzania." katika *Makala za Semina ya Kimataifa ya Waandishi wa Kiswahili: FASIHI*, TUKI, 1983 a, Dar es Salaam.
- , "Hali ya Sanaa za Maonyesho Tanzania". katika *Makala za Semina ya Kiamataifa ya Waandishi wa Kiswahili: FASIHI*, TUKI, 1983 b, Dar es Salaam.
- Ohly.R, "Swahili: To be a world language" katika *Swahili Studies Vol.47/1* (1977), TUKI, Dar es Salaam.
- Ruhumbika.G, "Tafsiri za Kigeni katika ukuzaji wa Fasihi ya Kiswahili" katika *Makala za Semina ya Kimataifa ya Waandishi wa Kiswahili, Fasihi*, TUKI, 1983, Dar es Salaam.
- Ryanga.C.W, "Vitabu vya kutafsiriwa na Fasihi ya Kiswahili".katika *Kiswahili Vol.52/1 na 52/2*, (1985), TUKI, Dar es Salaam.
- Said.A.M.Mtajuka, "Poetry and Maturity (The case of Swahili Poetry)".katika *Lugha, Vol. 4* (1990), Uppsala.
- Taasisi ya Ukuzaji Mitaala, *Kiswahili Sekondari* Dar es Salaam.

Shairi

Tumkumbuke Nyerere

1. Bismilahi naanza, mwalimu twamkumbuka
Harakati alianza, wakoloni wakang'oka
Tanganyika kuangaza, hadi nje ya mipaka
Tumkumbuke Nyerere, shujaa wa Tanzania.
2. Kawa Rais wa kwanza, pote amefahamika
Kafikiria la kwanza, uhuru kazi alitaka
Malengo tukatimiza, viwanda vikapanuka
Tumkumbuke Nyerere, shujaa wa Tanzania.
3. Muungano alianza, Zanzibari alifika
Tukazidi muangaza, Zanzi na Tanganyika
Tanzania ikaanza, mambo yakakamilika
Tumkumbuke Nyerere, shujaa wa Tanzania.
4. Arusha akaeleza, Azimio tu kashika
Bepari tukakimbiza, usawa tukaushika
Maisha haya kukwaza, Elimu bure kufika
Tumkumbuke Nyerere, shujaa wa Tanzania.
5. Umoja alihimiza, Bara letu Afrika
Na sauti alipaza, ukombozi ukafika
Afrika yote uliza, yote imekomboleka
Tumkumbuke Nyerere, shujaa wa Tanzania.
6. Vijiji tukavianza, maendeleo haraka
Mtwara hadi na Mwanza, kwote waliitika
Kilimo tukakikiza, chakula bila mashaka
Tumkumbuke Nyerere, shujaa wa Tanzania.
7. Wanachana kauliza, vyama vyaweza ungika
TANU na AFRO wa kwanza, Ndiyo ikakubalika
Kazi akaishiliza, CCM ikafika
Tumkumbuke Nyerere, shujaa wa Tanzania
8. Nduli alituanza, na vita vikafumuka
Mwalimu alihimiza, Kagera kumechafuka
Sote tukamkimbiza, Amini akaanguka
Tumkumbuke Nyerere, shujaa wa Tanzania.

9. Uchumi aliukuza, mwaona tulipofika
Vijana walijifunza, madaraka wameshika
Awamu wakimaliza, na wengine watashika
Tumkumbuke Nyerere, shujaa wa Tanzania.
10. Kiswahili kaeneza, lugha yetu yasifika
Nchi nyingi wanaweza, wakisema bila shaka
Wengine wanajifunza, hadi kati ya Afrika
Tumkumbuke Nyerere, shujaa wa Tanzania.
11. Vyama vingi vikaanza, kwake kakubalika
Kaona wakieleza, alishauri hakika
Amani alieleza, tudumishe bila shaka
Tumkumbuke Nyerere, shujaa wa Tanzania.
12. Umri ulipoanza, Mwalimu akang'atuka
Awamu yetu ya kwanza, hapo ikakamilika
Mazuri tumejifunza, na vitabu kaandika
Tumkumbuke Nyerere, shujaa wa Tanzania.
13. Kila alipoeleza, sasa napumzika
Zawadi walimtunza, kila alipozunguka
Na wote kawaeleza, kitini naondoka
Tumkumbuke Nyerere, shujaa wa Tanzania.
14. Maradhi yalipoanza, kutibiwa kaondoka
Uwanjani kaeleza, mauti yakimfika
Anaombea watanza, Mungu awape baraka
Tumkumbuke Nyerere, shujaa wa Tanzania.
15. Mauti yalichomoza, Mwalimu kaondoka
Vizuri tukamlaza, Butiama kumzika
Nchi ikaomboleza, wote tukahuzunika
Tumkumbuke Nyerere, shujaa wa Tanzania.
16. Beti nimemaliza, mwishoni nimeshafika
Tungo sijazimaliza, bado zinakamilika
Mengi nitawaeleza, japo sijafahamika
Tumkumbuke Nyerere, shujaa wa Tanzania.

Mussa Abdalla
C/o R.S. Mkumba
P.O. BOX 227
MOROGORO.